

SAMAASA KUSUMAAVALI

Sri Nadiminti Sarvamangala Pandita

Verbatim Translation and Commentary by

Jadepally Bala Subrahmanyam

समासकुसुमावलिः

श्री श्री श्री
नडिमिण्ट सर्वमङ्गलमनीषिणा
ग्रथिता

ताडेपल्लि बालबुब्टमण्यम्
नाम्ना आंग्लभाषायां टीकातात्पर्यविवरणैः सार्धम् प्रकटिता

HYDERABAD

All rights reserved]

[Price : Rs.25 - 00

SAMAASA KUSUMAAVALI - Originally

authored by SRI NADIMINTI SARVAMANGALA PANDITA

Translated verbatim and commented on in English by ;

TADAPALLY BALA SUBRAHMANYAM

© *The Commentator*

First Edition:

*Kali 5104, Steubhanna - Sravasthana
(August, 2003 AD)*

PRICE : Rs. 25 - 00

Published by

THE CTI CORPORATION, Hyderabad.

Laser Typeset at:

Sri Sai Datta Tel-E-Services, Hyderabad.

PRINTED IN THE INDIAN UNION OF STATES

1

P R E F A C E

At the very outset, I must humbly submit to my learned readership that the present commentary on *Samaasa Kusumavali* has no pretense to being an exhaustive presentation, but only a glimpse of Sanskrit compounds, for the contours of the topic were drawn by the original author himself and a commentator, however accomplished, can claim little or no liberty to transgress them.

I always held a notion that the Sandhi is a phonetic combination, whereas the *Samaasa* is a semantic combination. As such, any interpretation of a *Samaasa* presupposes also an understanding of the context in which it was used besides mastery over a rich repository of vocabulary. Thus, being an advanced arm of Sanskrit grammar, the *Samaasa* is worth studying at the fag-end of it, contrary to the prevalent practice.

The layman's use and comprehension of speech are based on analogy but not on the intricate and subtle aphorisms that defeat the very purpose of grammar and call for a chain of cross references, technical prolixity and algebraic equations to explain it. I am no iconoclast, but it is time we realized that this cryptic parlance of Sanskrit grammar and dated methods of its handling might please a few pedants but finally fail to hit the target. Once into it, many end up as hardcore grammarians and cease to surge ahead as creative writers, as we can infer from a number of real-life instances.

विषयसूचिका

Viewed from this standpoint, Sri Nadiminti Sarvamangala Pandita's attempt at a popular treatise on Sanskrit *Samasas* deserves high tributes. He arrays a range of *Samasas* in their logical order, describes each of them and exemplifies them in concise stanzas in a lucid style which are easy to commit to memory. The book has been in wide use throughout the length and breadth of the land of Andhra for the last few centuries. It is not known why no one has so far tried to emulate his example on other topics of grammar.

I must once again admit that my English rendition of *Samasa Kusumaavali* may not be impeccable. But I pray to our Sanskrit brethren to kindly make an allowance for my failings which I would rectify if brought to my notice.

Jadepally Bala Subrahmanyam

Hyderabad

The Commentator

August, 2003.

क्रमसङ्ख्या	विषयः	पृष्ठसङ्ख्या
	Preface	01
1.	मङ्गलाचरणम्	04
2.	तत्पुरुषसमासनिरूपणम्	05
3.	कर्मधारयसमासनिरूपणम्	16
4.	द्विगुसमासनिरूपणम्	24
5.	बहुव्रीहिसमासनिरूपणम्	27
6.	अव्ययीभावसमासः	36
7.	द्वन्द्वसमासाः	38
8.	अलुक्समासाः	43
9.	गतिसमासः	44
10.	नित्यसमासः	45
11.	असमर्थसमासः	46
12.	वृत्तयः	48
13.	उपसंहारः	52

समासकुसुमावलिः

मङ्गलाचरणम् (INVOCATION)

श्लो. भूनायकं वा धननायकं वा
भजन् भुवं वा धनमेति लोके ।
तद्विघ्नाशं न भजामि किन्तु
सहस्रशस्तं प्रणमामि नित्यम् ॥ 1

टीका – लोके – In the world एति – one obtains वा – either
भुवम् – land वा – or धनम् – money भजन् – serving भूनायकम् –
a landlord (king) वा – or धननायकम् – a rich man तत् –
Therefore न भजामि – I don't serve विघ्ननाशम् – the lord of
interruptions किन्तु – But प्रणमामि – I bow down तम् – to Him
नित्यम् – always सहस्रशः – a thousand times.

SUMMARY : *The author, Sri Nadiminti Sarvamangala Pandia invokes Lord Vinayaka with this witty stanza before getting down to writing this treatise.*

One gets land if one serves the lord of the land (king). One gets money if one serves a rich man. I might perhaps meet with odds if I serve God Vinayaka, the Lord of interruptions. Therefore, I don't serve Him, but always keep praying to Him a thousand times not to interrupt my work.

ग्रन्थप्रयोजनम् (PURPOSE OF THE WORK)

श्लो. श्रीमत्पाणिनिसूत्राणि समालोच्य यथामति ।
बालव्युत्पत्तये कुर्मस्समासकुसुमावलिम् ॥ २

टीका
समालोच्य – After analysing श्रीमत्पाणिनिसूत्राणि – the formulae of
the great Master PaaNini यथामति – to best of our genius. कुर्मः –
we are making समासकुसुमावलिम् – a book called *Samaasa-*
kusumavali बालव्युत्पत्तये – for training the young

SUMMARY : We are compiling a work titled *Samaasa-kusumavali* for training the young and ignorant of the structure of the Sanskrit *Samaasas*, after making an analytical study of the aphorisms written by the celebrated grammarian, Master PaaNini.

अथ तत्पुरुषसमासनिरूपणम्

(THE DESCRIPTION OF TATPURUSHA SAMASA)

श्लो ॥ तत्पुरुषोष्टिविधोभूत् प्रथमादिनञ्कृतैर्भेदैः ।
उत्तरपदजनिताथो मुख्यास्तत्रेति पण्डितैः ख्यातः ॥ ३

टीका – तत्पुरुषः – *Tatpuruṣha Samāsa* अभूत् – became अष्टविधः –
eightfold भेदैः – with its variants प्रथमादिनञ्कृतैः – like *Prathamā*
Tatpuruṣha and *Narj-Tatpuruṣha* ख्यातः – It was told पण्डितैः –
by scholars इति – that उत्तरपदजनिताथः – the meaning of the latter
word is मुख्यः – important तत्र – in that.

SUMMARY :Grammarians classified *Taipurussha Samasa* into 8 types. According to them, the latter (last) word in the *Samasa* is key to determining its meaning.

प्रथमातत्पुरुषसमासः

(*PRATHAMAA TATPURUSHA SAMASA*)

श्लो ॥

अमृतं योऽपिबदैत्य

स्तं वैकुण्ठो द्विधाच्छिन्त ।

राहुरत्तरकायोस्य

पूर्वकायोऽभवद् ध्वजः ॥

4

टीका - वैकुण्ठः-Sri Maha Vishnu अच्छिन्त- cut तम्- that दैत्यः - demon द्विधा-into two यः-who अपिबत्-drank अमृतम्-ambrosia अस्य-His उत्तरकायः-lower body अभवत्-became राहुः-the tail Dragon's (Raahu) अस्य-His पूर्वकायः-upper body अभवत्-be came ध्वजः- the Dragon's head (Ketu).

SUMMARY : Lord Sri Maha Vishnu bifurcated the body of the demon who drank ambrosia, gods' drink of immortality. Then the slain demon's lower body became Raahu (the Dragon's tail) and the upper one, Ketu (the Dragon's head).

उदाहरणानि (EXAMPLES)

उत्तरः कायस्य - उत्तरकायः - Body lower

पूर्वः कायस्य - पूर्वकायः - Body upper

अर्धम् पिप्पल्याः - अर्धपिप्पली - Half the *Pippala* fruit

द्वितीयातत्पुरुषसमासः

(*DWITEEYAA TATPURUSHA SAMASA*)

श्लो ॥ दुःखातीतो भवत्येव यदि कृष्णश्रितो जनः ।

अथवान्नबुभुक्षुस्सन् मुहूर्तसुखमश्नुते ॥ 5

टीका - जनः - Man भवति - is एव - surely दुःखातीतः - above misery यदि - if कृष्णश्रितः - depended on Krishna अथवा - Otherwise अश्नुते - he gets मुहूर्तसुखम् - momentary pleasure सन् - being अन्नबुभुक्षुः - hungry of food.

SUMMARY : Man soars above misery if he depends on Sri Krishna. Otherwise, he enjoys the temporary pleasure of eating food out of hunger.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

दुःखम् अतीतः	- दुःखातीतः	- Crossed misery
कृष्णम् श्रितः	- कृष्णश्रितः	- Depended on Krishna
अन्नम् बुभुक्षुः	- अन्नबुभुक्षुः	- Wishing to have food
मुहूर्तम् सुखम्	- मुहूर्तसुखम्	- Pleasure for a moment
खट्वाम् आरूढः	- खट्वारूढः	- Ascended a cot

तृतीयातत्पुरुषसमासः

(*TRUTEEYAA TATPURUSHA SAMASA*)

श्लो ॥ मासावरस्त्वं खलु मासपूर्वं

स्त्वहं तु विद्या निपुणो नितान्म ।

इतीव संसदपि बाडवानाम् परस्परं वाक्कलहो बभूव ॥

6

टीका - परस्परं - Mutually वाक्कलहः - an altercation बभूव - happened बाडवानाम् - among Brahmins अपि - even संसदि - in the assembly इतीव - saying that त्वम् - you are मासावरः - junior by a month खलु - are n't you ? तु - But अहम् - I am मासपूर्वः - senior by a month अहम् - I am नितान्तम् - more विद्यानिपुणः - skilful in learning.

SUMMARY : A verbal exchange took place even in the assembly among Brahmins who said to one another, "You are junior to me by a month, are n't you ? But I am senior to you by a month and more proficient than you."

उदाहरणानि (EXAMPLES)

मासेन अवरः	- मासावरः	- Junior by a month
मासेन पूर्वः	- मासपूर्वः	- Senior by a month
विद्यया निपुणः	- विद्यानिपुणः	- An expert by education
वाचा कलहः	- वाक्कलहः	- A quarrel with words
पित्रा सदृशः	- पितृसदृशः	- Identical with father
शस्त्रेण हतः	- शस्त्रहतः	- Killed with a weapon
लोकेन पूजितः	- लोकपूजितः	- Respected by the world
ज्ञानेन हीनः	- ज्ञानहीनः	- Lacking knowledge
दारुणा शिल्पम्	- दारुशिल्पम्	- A carving with (in) wood

दधिना ओदनम् - दध्योदनम् - Food made with (of) curds
सुवर्णेन हारः - सुवर्णहारः - A necklace made with (of) gold
आचारेण श्लक्ष्णः - आचारश्लक्ष्णः - Sleek by habits

चतुर्थीतत्पुरुषसमासः

(CHATURTHEE TATPURUSHA SAMASA)

श्लो ॥ गृही भूतबलिं दत्ते गोसुखं तु कृषीबलः ।
दत्ते यष्टा यूपदारु कुण्डलाष्टापदम् बुधः ॥ 7

टीका- गृही - The householder दत्ते - gives भूतबलिम् - offerings to the worldly and divine beings तु - whereas कृषीबलः - the farmer (दत्ते - gives) गोसुखम् - gives comfort to kine यष्टा - The fire-worshipper (दत्ते - gives) यूपदारु - wood for making a sacred pillar बुधः - The scholar (दत्ते - gives) कुण्डलाष्टापदम् - gold for making globular ear-rings.

SUMMARY : The householder dedicates offerings to the worldly and divine beings, while the farmer provides for the comfort of his kine. Similarly, the fire-worshipper gives the carpenter wood for making a sacred pillar, whereas the scholar gives the goldsmith gold for making globular ear-rings.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

भूतेभ्यो बलिः	- भूतबलिः	- An offering to beings
गोभ्यः सुखम्	- गोसुखम्	- Comfort to kine

यूपाय दारु - यूपादारु - Wood for making a sacred pillar.

कुण्डलाय हिरण्यम्-कुण्डलहिरण्यम्-Gold for making globular ear-rings.

पञ्चमीतत्पुरुषसमासः

(PANCHAMEE TATPURUSHA SAMASA)

श्लो ॥ पूर्वं चोरभयम् प्राप्य व्याघ्रभीतस्ततःपरम् ।
सुखापेतो जनस्सम्यगरण्ये निवसेत्कथम् ॥ 8

टीका - कथम् - How जनः - man निवसेत् - should live सम्यक् - properly अरण्ये - in the forest सुखापेतः - devoid of comfort प्राप्य - after undergoing चोरभयम् - robbers' menace पूर्वम् - first (च - and) व्याघ्रभीतः - frightened with tigers ततःपरम् - later.

SUMMARY : After facing the robbers' menace first and getting horrified with tigers next, how can the cheerless man live normally in the forest ?

उदाहरणानि (EXAMPLES)

चोरान् भयम्	- चोरभयम्	- A threat from thieves
व्याघ्राद् भीतः	- व्याघ्रभीतः	- A afraid of tigers
सुखाद् अपेतः	- सुखापेतः	- Bereft of comfort
वृक्षात् पातितः	- वृक्षततितः	- Fallen from a tree
बन्धाद् विमुक्तः	- बन्धविमुक्तः	- Released from bondage
कल्पनाद् अपोढः	- कल्पनापोढः	- Misled due to fiction

दूराद् आगतः - दूरागतः - The one who came from far
पदाद् भ्रष्टः - पदभ्रष्टः - Fallen from his position
करात् स्रस्तम् - करस्रस्तम् - Slipped from the hand
आकाशाद् गच्छितम् - आकाशगच्छितम् - Dropped from the sky
रणत् पलायितः - रणपलायितः - One that fled a battle-field
प्रवासात् निवृत्तः - प्रवासनिवृत्तः - Back from exile
भवनात् निष्कान्तः - भवननिष्कान्तः - One that quit a building
राज्यात् निष्कासितः - राज्यनिष्कासितः - Banished from the country
तरङ्गेभ्यः अपव्रस्तः - तरङ्गापव्रस्तः - Pushed away by waves.

षष्ठीतत्पुरुषसमासः

(SHASHTHE TATPURUSHA SAMASA)

श्लो ॥ अधिकं राजपुरुषस्सेव्यस्सर्वमहान् यतः ।
वृक्षमूलमुपाश्रित्य जपतो देवपूजकात् ॥ 9

टीका - राजपुरुषः - A man of royalty is अधिकम् - more सेव्यः - worthy of service देवपूजकात् - than a priest जपतः - who chants उपाश्रित्य - after taking shelter वृक्षमूलम् - under a tree यतः - because सर्वमहान् - he is the greatest.

SUMMARY : A man of royalty is worthier of our service than a priest who chants God's name, sitting under a tree, because the former is the greatest of all people in society.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

राज्ञः पुरुषः	- राजपुरुषः	- King's man
सर्वेषाम् महत्तरः	- सर्वमहान्	- Great of all

वृक्षस्य मूलम्	- वृक्षमूलम्	- Root of a tree
देवस्य पूजकः	- देवपूजकः	- God's worshipper

NOTE : षष्ठीतत्पुरुषसमासः is formed in the following patterns of relation between two words.

1. General Association :

अगस्त्यभ्राता - अगस्त्यस्य भ्राता - Agastya's brother.

2. Owner AND the owned :

शिवधनुः - शिवस्य धनुः - Siva's bow.

3. Person or thing AND their attributes (qualities) :

विष्णुमहिमा - विष्णोः महिमा - Vishnu's greatness.

4. A person or thing AND their action :

गुरुपदेशः - गुरोः उपदेशः - Master's teaching.

वसन्तागमनम् - वसन्तस्य आगमनम् - The onset of spring.

5. An object AND the agent of an action upon it :

वायुभक्षकः - वायोः भक्षकः - The eater of air.

6. An object AND the act performed upon it :

अमृतपानम् - अमृतस्य पानम् - Drinking of ambrosia.

7. Persons or things AND their number :

पुत्रशतम् - पुत्राणां शतम् - One hundred of sons.

8. An object of comparison AND an adjective :

सर्वमहान् - सर्वेषाम् महत्तरः - Greater of all (Greatest among all)

सप्तमीतत्पुरुषसमासः

(SAPTAMEE TATPURUSHA SAMASA)

श्लो ॥ प्राश्यान्नमीश्वराधीनं स्थालीपक्वं तु मानवः ।

वर्त्सन्यातपशुष्कस्सन् दानशौण्डः कथं भवेत् ॥

10

टीका - कथम् - How मानवः - man भवेत् - shall become
दानशौण्डः - a great charitable person प्राश्य - after eating
 ईश्वराधीनम् - the providential अन्नम् - food स्थालीपक्वम् -
 which was cooked in an earthen pot सन् - being आतप-
 शुष्कः - famished in the sun वर्त्सन् - on the way तु -
 (पादपूरणम्)

SUMMARY : How can man be highly charitable as long
 as he keeps having a providential meal cooked in earthen
 pots and walks long distances in the scorching sun ?

उदाहरणानि (EXAMPLES)

ईश्वरे अधीनम्	- ईश्वराधीनम्	- Vested in God
स्थाल्याम् पक्वम्	- स्थालीपक्वम्	- Cooked in an earthen pot
आतपे शुष्कः	- आतपशुष्कः	- Dried in the sun
दाने शौण्डः	- दानशौण्डः	- An expert in donation
सांकाश्ये सिद्धः	- सांकाश्यसिद्धः	- Accomplished in सांकाश्यम्
चक्रे बन्धः	- चक्रबन्धः	- Entanglement in a circle
विद्यायाम् प्रवीणः	- विद्याप्रवीणः	- Skillful in learning

धारणायाम् पटुः	- धारणापटुः	- Adept in memory
शास्त्रे पण्डितः	- शास्त्रपण्डितः	- Accomplished in sciences
शरप्रयोगे कुशलः	- शरप्रयोगकुशलः	- Skilled in shooting arrows
अध्ययने चपलः	- अध्ययनचपलः	- Fickle-minded in study
वैद्ये निपुणः	- वैद्यनिपुणः	- Expert in treatment
रामे भक्तिः	- रामभक्तिः	- Devotion towards Rama
आत्मनि प्रत्ययः	- आत्मप्रत्ययः	- Confidence in oneself
अरण्ये पादपाः	- अरण्यपादपाः	- Trees in a forest

नञ्त्तत्पुरुषसमासः

(NAN- TATPURUSHA SAMMASA)

इतो ॥ अज्ञानात् पापमाप्नोति पापाद्ब्राह्मणो भवेत् ।
तस्मादिच्छन्ति तत्त्यक्तुमभवायैव पण्डिताः ॥

टीका - आप्नोति - Man gets पापम् - sin अज्ञानात् - because of ignorance भवेत् - He becomes अब्राह्मणः - far from *Para-brahman* पापात् - because of sin तस्मात् - Therefore एव - only पण्डिताः - scholars इच्छन्ति - want त्यक्तुम् - to give up तत् - that अभवाय - for the sake of salvation.

SUMMARY : Man incurs sin on account of his ignorance. Sin distances him from the Absolute Universal Soul. It is for this reason that philosophers abstain from sinful behaviour

उदाहरणानि (EXAMPLES)

न ज्ञानम्	- अज्ञानम्	-Not knowledge (ignorance)
न ब्राह्मणः	- अब्राह्मणः	-Not a Brahmin (a non-Brahmin)
न भवः	- अभवः	-No birth (salvation)
न पवित्रम्	- अपवित्रम्	-Not holy (unholy)
न विद्या	- अविद्या	-Not knowledge (ignorance)
न आत्मा	- अनात्मा	-Not soul (non-soul)
न आवश्यकम्	- अनावश्यकम्	-Not necessary (unnecessary)
न मेघम्	- अमेघम्	-Not holy (unholy)
न मोघम्	- अमोघम्	-Not in vain (potential)
न शान्तिः	- अशान्तिः	-Not peace (distress)
न सामान्यम्	- असामान्यम्	-Not ordinary (extraordinary)
न साधारणम्	- असाधारणम्	-Not ordinary (extraordinary)
न चञ्चलम्	- अचञ्चलम्	-Not fickle (stable)
न स्थिरम्	- अस्थिरम्	-Not stable (unstable)
न शक्तिः	- अशक्तिः	-No ability (disability)

Thus, नञ्त्तत्पुरुषसमासः helps us make artificial antonyms out of nouns by prefixing अ or अन् to a given noun. The following are, however, *Bahuvrhis* and should not be mistaken for नञ्त्तत्पुरुषसमासः:
अकारणम् , अनन्तः , अपारम् , अपुत्रः , अनपत्नः , अनाथः , अवाक् etc.

अथ कर्मधारयसमासनिरूपणम्
(THE DESCRIPTION OF KARMA - DHAAKAYA SAMASA)

श्रुतो ॥

कविभिस्समासविधः स्या

दित्येवं कर्मधारयः कथितः ।

तत्पुरुषान्तर्भावात्

तद्वत्प्राधान्यमीरितं चास्य ॥

12

टीका - कथितः -It was told कविभिः -by scholars इति - that कर्मधारयः - *Karmadhāraya Samāsa* स्यात् - shall be सप्त विधः - sevenfold एवम् - like this ; तत्पुरुषान्तर्भावात् - Being a part of the *Tatpuruṣhas* तद्वत् -similar प्राधान्यम् -significance ईरितम् - was stated अस्य - for this च - also.

SUMMARY : Scholars classified *Karmadhāraya* into seven types. Being integral to the *Tatpuruṣha* category, significance is attached to the latter (last) word again just like *Tatpuruṣhas*.

श्रुतो ॥ विशेषणम् पूर्वपदे विशेष्यं

तथोभयत्रापि विशेषणं च ।

यस्योपमानम् परतस्तदादौ

सम्भावना चाऽप्यवधारणा च ॥

13

टीका - *Karmadhāraya* is the kind of compound यस्य - to which some times विशेषणम् - the adjective is पूर्वपदे - in

the first word च - and some times विशेष्यम् - noun is पूर्व - पदे - in the first word च -and तथा - similarly विशेषणम् - the adjective is उभयत्र - in both words अपि - too तथा-similarly उपमानम् - The means of comparison is तदादौ - in the beginning of the compound च-and उपमानम्- the means of comparison is परतः- in the latter word च-and अपि - also सम्भावना - *Sambhāvanā Poorvapada Karmadhāraya Samāsa* च - and अवधारणा - *Avadhāranā Poorvapada Karmadhāraya Samāsa* (are there).

SUMMARY :

- (i) In one variety of *Karmadhāraya*, an adjective comes first and a noun next. (*Viśeṣhāna Poorvapada Karmadhāraya*)
- (ii) In another, it is vice versa. (*Viśeṣhya Poorvapada Karmadhāraya*)
- (iii) Some times, both the words in the compound may be adjectives or past participles. (*Viśeṣhāna Ubhayapada Karmadhāraya*)
- (iv) Similarly, some times, a means of comparison comes first and a common quality next. (*Upamāna Poorvapada Karmadhāraya*)
- (v) Some times a noun comes first and the means of comparison next. (*Upamāna Utparapada Karmadhāraya*)

Lastly, there are 2 more varieties of *Karmadhāraya*, viz.,

- (vi) *Sambhāvanā Poorvapada Karmadhāraya* and
- (vii) *Avadhāranā Poorvapada Karmadhāraya*.

विशेषणपूर्वपदकर्मधारयसमासः
(VISESHANA POORVAPADA KARMADHAARAYA SAMASA)

श्रुतो ॥ नीलोत्पलानि नारीणां नयनानीव रेजिरे ।

कम्पितान्यल्पवातेन सत्सरस्सु स्थितान्यहो ॥ 14

टीका - अहो - What a surprise ! नीलोत्पलानि - the black lilies
स्थितानि - which existed सत् सरस्सु - in good lakes रेजिरे -
shone इव - like नारीणाम् - women's नयनानि - eyes कम्पितानि
- being shaken अल्पवातेन - by a little wind.

SUMMARY : What a spectacle to behold ! The black lilies
in beautiful lakes swung like women's eyes, as they were
swayed by a gentle breeze.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

नीलानि च तानि उत्पलानि च	- नीलोत्पलानि - Black lilies
अल्पश्च असौ वातश्च	- अल्पवातः - Gentle breeze
सन्ति च तानि सरांसि च	- सत्सरांसि - Nice lakes
दिव्यं च तत् सुखं च	- दिव्यसुखम् - Divine bliss
निर्जीवा च सा प्रतिमा च	- निर्जीवप्रतिमा - Lifeless idol
तप्तं च तत् काञ्चनं च	- तप्तकाञ्चनम् - Heated gold
महांश्च असौ राजा च	- महाराज - Great king

विशेषणोत्तरपदकर्मधारयसमासः

(VISESHANA UTTARAPADA KARMADHAARAYA SAMASA)

श्रुतो ॥ उद्दीक्ष्य यस्य मातङ्गान् घना इति मनीषया ।

मयूरव्यंसका हृष्टा ननृतुस्तं नृपम् भजे ॥

15

टीका - भजे - I serve तम् - that नृपम् - king उद्दीक्ष्य - after
seeing यस्य - whose मातङ्गान् - elephants हृष्टाः - the delighted
मयूरव्यंसकाः - wild peacocks ननृतुः - danced मनीषया - with a
thought इति - that घनाः - they are clouds.

SUMMARY : I serve that king, having seen whose elephants,
wild peacocks danced in joy with an illusion of clouds.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

मयूराश्च ते व्यंसराश्च	- मयूरव्यंसकाः - Peacocks wild
वैयाकरणश्च असौ	- वैयाकरणखसूचिः - Grammarian
खसूचिश्च	- खसूचिश्च - Foolish
राजा च असौ हतकश्च	- राजहतकः - King wretched.

विशेषणोभयपदकर्मधारयसमासः

(VISESHANA UBHAYAPADA KARMADHAARAYA SAMASA)

श्रुतो ॥ पुंसां स्नातानुलिप्तानामन्नम् भोज्योष्णमेव हि ।

पथ्यमित्यब्रवीद्वैद्यशशास्त्रे निश्चप्रचं वचः ॥

16

टीका - वैद्यः - The doctor अब्रवीत् - said वचः - a word निश्चप्रचम्
- which was decided and researched शास्त्रे - in the

science इति - that एव - only भोज्योष्णम् - an eatable and hot
अन्नम् - food is हि - in deed पथ्यम् - the proper diet पुंसाम् - for
the men स्नातानुलिप्तानाम् - who are bathed and smeared.

SUMMARY : The physician tendered a well-researched and
correct advice that an eatably hot meal is the right diet for the
men who bathed and smeared themselves with sandal paste.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

स्नाताश्च ते अनुलिप्ताश्च - स्नातानुलिप्ताः - Bathed and smeared
भोज्यं च तद् उष्णं च - भोज्योष्णम् - Eatable and hot
निश्चितं च तद् प्रचितं च - निश्चिन्नचम् - Decided and
researched.

अमलं च तत् शीतलं च - अमलशीतलम् - Pure and cool

उपमानोत्तरपदकर्मधारयसमासः

(UPAMAANA UTTARAPADA KARMAADHAARAYA SAMMAASA)

इतो ॥ रामोऽयम् पुरुषव्याघ्रः संवृतः कपिकुञ्जरैः ।

हनिष्यति बलाद्युद्धे रावणं राक्षसर्षभम् ॥

17

टीका - अयम् - This पुरुषव्याघ्रः - tiger-like man रामः - Sri Rama
संवृतः - who was surrounded कपिकुञ्जरैः - by elephant-like
monkeys हनिष्यति - will kill रावणम् - Raavana राक्षसर्षभम् - who
is a bull-like demon बलात् - with strength.

युद्धे - in a war.

SUMMARY : This tiger of a man, Sri Rama followed by
elephant-like apes, will kill the bull-like demon Raavana in
a war.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

पुरुषो व्याघ्र इव	पुरुषव्याघ्रः	-Man, tiger-like
कपयः कुञ्जरा इव	कपिकुञ्जराः	-Apes, elephant-like
राक्षसः ऋषभ इव	राक्षसर्षभः	-Demon, bull-like
मुखं चन्द्र इव	मुखचन्द्रः	-Face, Moon-like
करे कमल इव	करकमले	-Hands, lotus-like

उपमानपूर्वपदकर्मधारयसमासः

(UPAMAANA POORVAPADA KARMAADHAARAYA SAMMAASA)

इतो ॥ कौमुदीविशदा भाति या वाणी रतिसुन्दरी ।

लतातन्वी सदा दद्यात्सा द्राक्षामधुरां गिरम् ॥

18

टीका - सा - That वाणी - Goddess Saraswati Devi या - who is
रतिसुन्दरी - beautiful like Rati Devi (च - oand) लतातन्वी -
slim like a creeper (च - and या - who) भाति - shines
कौमुदीविशदा - whitely like moonlight सदा - always दद्यात् -
should give गिरम् - speech द्राक्षामधुराम् - which is sweet like
grapes.

SUMMARY : Goddess Saraswati Devi who is white like
moonlight, beautiful like Rati Devi and slim like a creeper and
shall bestow upon us a kind of speech which feels

sweet as grapes.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

कौमुदी इव विशदा	कौमुदीविशदा	White like moonlight
रतिः इव सुन्दरी	रतिसुन्दरी	Beautiful like Rati
लता इव तन्वी	लतातन्वी	Slim like a creeper
द्राक्षा इव मधुरा	द्राक्षामधुरा	Sweet like grapes
घन इव श्यामः	घनश्यामः	Dark like a cloud
कुसुममविव पेशलम्	कुसुमपेशलम्	Tender like a flower
सिन्धुः इव गभीरम्	सिन्धुगभीरम्	Deep like the sea
मेरुना इव धीरः	मेरुनाधीरः	Stable like Mt. Meru
प्रळय इव भीकरम्	प्रळयभीकरम्	Horrible like deluge
हिममिव शीतलम्	हिमशीतलम्	Cold like snow.

सम्भावनापूर्वपदकर्मधारयसमासः

(SAMBHAVANĀ POORVAPADA KARMADHĀRAYA SAMĀSA)

श्रुतो ॥ तमालवृक्षैः परितस्संवृतो विन्ध्यपर्वतः ।

वम्भरैस्सकलैर्दृष्टो दूराद्गजमनीषया ॥ 19

टीका - विन्ध्यपर्वतः - The Vindhya mountain संवृतः - which was covered परितः - all over तमालवृक्षैः - with Tamaala trees दृष्टः - was seen दूरात् - from a distance सकलैः - by all वम्भरैः - honey-bees गजमनीषया - with an illusion of elephants.

SUMMARY : When honeybees saw the Vindhya mountain from a distance, they mistook it for an elephant, because it was covered all over with the *Tamāla* trees of dark trunks.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

तमाला इति वृक्षः -	तमालवृक्षः -	The trees called <i>Tamalās</i>
विन्ध्य इति पर्वतः -	विन्ध्यपर्वतः	A mountain called the Vindhya
गज इति मनीषा -	गजमनीषा -	An illusion of the elephant
मेघ इति छलम् -	मेघच्छलम् -	Beguiling as a cloud
गङ्गा इति नदी -	गङ्गानदी -	A river called the Ganges
कोसल इति देशः -	कोसलदेशः -	A country called Kosala
नल इति महाराजः -	नलमहाराजः -	An emperor called Nala
भागवतमिति पुराणम् -	भागवतपुराणम्	A work of mythology called the <i>Bhāgavatam</i>
बुध इति ग्रहः -	बुधग्रहः -	A planet called Mercury
जम्बू इति द्वीपम् -	जम्बूद्वीपम्	A continent called Asia

अवधारणापूर्वपदकर्मधारयसमासः

(AVADHĀRANĀ POORVAPADA KARMADHĀRAYA SAMĀSA)

श्रुतो ॥ मनीषासलिलैर्युक्तिरद्वैतविकल्पनोर्मिभिः ।

यशस्सरिद्धिस्सम्पन्नो भ्रातृयं कविसागरः ॥ 20

टीका - अयम् - This कविसागरः - ocean of poets भाति - shines सम्पन्नः - enriched मनीषासलिलैः - with the waters of thoughts युक्तिरद्वैतैः - with the gems of puns वाक् कल्पना ऊर्मिभिः - with the waves of verbal imageries (च- and) यशःसरिद्धिः - with the rivers of credits.

SUMMARY : This ocean of poets shines enriched with the waters of thoughts, the gems of puns, the waves of verbal imageries and the rivers of credits.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

मनीषा एव सलिलानि	- मनीषासलिलानि - Thoughts themselves as waters
युक्तय एव रत्नानि	- युक्तिरत्नानि - Puns themselves as gems
वाचा कल्पना एव ऊर्मयः	- वाक्कल्पनोर्मयः - Verbal imageries themselves as waves
यशांसि एव सरितः	- यशस्सरितः - Credits themselves as rivers.

अथ द्विगुसमासनिरूपणम्

(THE DEFINITION OF DWIGU SAMASA)

श्रुतो ॥ स चैकवद्भाव्यनेकवद्भावीति द्विधा द्विगुः ।

कर्मधारय एवास्याप्यन्तर्भावो बुधैर्मतः ॥ 21

टीका - सः - That द्विगुः - *Dwigu Samasa* is द्विधा-two-fold इति - as एकवद्भावी - *Ēkavad-bhāvi* च - and अनेकवद्भावी - *Anēkavad-bhāvi* अपि - Even अस्य - its अन्तर्भावः - integration is मतः - considered बुधैः - by scholars कर्म-धारये - to be in *Karmadhāraya* एव - only.

SUMMARY : Scholars classify *Dwigu Samasa* into two types. One is *Ēkavad-bhāvi* and the other is *Anēkavad-bhāvi*. According to them, it is just a variant of *Karmadhāraya*.

एकवद्भावीद्विगुः

(*EKAVAD-BHĀVI DWIGU SAMASA*)

श्रुतो ॥ पञ्चवट्या समं क्षेत्रं त्रिलोक्यां नहि विद्यते ।

तत्र पञ्चागवं दत्त्वा जनः श्रेष्ठपदं व्रजेत् ॥

22

टीका - क्षेत्रम् - A pilgrimage centre समम् - equal पञ्चवट्या - to Panchavati नहि विद्यते - does not exist त्रिलोक्याम् - in the threesome of the worlds जनः - Man व्रजेत् - goes श्रेष्ठ-पदम् - to the best place (world) दत्त्वा - after giving पञ्चागम् - a fivesome of kine तत्र - there.

SUMMARY : A pilgrimage centre like Panchavati can not at all be found in the three worlds combined, because man can attain the best world hereafter if he donates five kine at Panchavati.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

पञ्चानां वटानां समाहारः	- पञ्चवटी	-A group of 5 trees
त्रयाणां लोकानां समाहारः	- त्रिलोकी	-A group of 3 worlds
पञ्चानां गवानां समाहारः	- पञ्चागवम्	-A group of 3 kine
त्रयाणाम् भुवनानां समाहारः	- त्रिभुवनम्	-A group of 3 worlds

अनेकवद्वावीद्विगुः
(ANEKAVAD-BHAAVA DVIIGU SAMASA)

श्रुतो ॥ युद्धेषु विबुधास्सर्वे बाडबाश्चाऽध्वरेष्वपि ।
गायन्ति यं कार्यसिद्ध्यै भजे षाण्मातुरम् मुदा ॥

23

टीका - भजे - I worship षाण्मातुरम् - the God having six mothers, Sri Kumara Swami मुदा - with pleasure यम् - about whom सर्वे - all विबुधाः - gods गायन्ति - sing युद्धेषु - in wars च - and यम् - about whom अपि - even बाडबाः - Brahmins - गायन्ति - sing अध्वरेषु - in fire-worships कार्यसिद्ध्यै - for success in their works.

SUMMARY : I gladly worship Sri Kumara Swami, in praise of whom, gods and Brahmins sing during their wars and fire-worships respectively for success.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

षण्णाम् मातृणाम् अपत्यम् पुमान् - षाण्मातुरः - The male offspring of six mothers
अष्टसु कपालेषु संस्कृतः पुरोडाशः - अष्टाकपालः - The priests' share of the food-offerings cooked in 8 vessels.

अथ बहुव्रीहिसमासनिरूपणम्
(DESCRIPTION OF BAHUVREEHI SAMASA)

श्रुतो ॥ सप्तभिराख्याभिर्वा विख्यातो यस्य वै बहुव्रीहिः
अन्यपदार्थो मुख्यः कथितो विबुधैर्बहुव्रीहौ ॥24

टीका - बहुव्रीहिः - Bahuvreehi Samasa is वै - in deed सः - that यः - which is विख्यातः - well-known सप्तभिः - with seven आख्याभिः - names अन्यपदार्थः - An external word or its meaning is कथितः - described विबुधैः - by scholars मुख्यः - to be important बहुव्रीहौ - in Bahuvreehi Samasa.

SUMMARY : Bahuvreehi Samasa is well-known by its 7 variants. According to scholars, An object or person external to the meaning of the compounded words is important in this.

Explanation : Bahuvreehi Samasa is basically of adjectival nature, though, at times, its both components are nouns. Therefore, it assumes the gender, number and case of the noun which it describes, as characteristic of all other Sanskrit adjectives. That's why the words in Bahuvreehi do not describe themselves, but an unspecified person or object. An analysis of the most popular variant of Bahuvreehi reveals 3 types of structures in it. They are : (1) Adjective and noun. e.g. निर्मलात्मा - निर्मलम् आत्मा यस्य सः (2) Past Participle and noun. e.g. कृतनिश्चयः - कृतः निश्चयः येन सः (3) Noun and another noun. e.g. (i) अजिनाम्बरः - अजिनम् अम्बरं यस्य सः (ii) चक्रपाणिः - चक्रम् पाणौ यस्य सः (iii) शूलहस्तः - शूलं हस्ते यस्य सः

श्रुतो ॥ द्वाभ्याम् पदाभ्याम् बहुभिः पदैर्वा

संख्योभयोस्मा पदयोः पदाग्रे ।

यस्या भवेत्पूर्वपदे सहश्च

दिगन्तराळव्यतिहारलक्ष्मा ॥

25

टीका - सा - That *Bahuvreehi* भवेत् - shall be द्वाभ्याम् - with two पदाभ्याम् - words वा - or बहुभिः - many पदैः - words वा - or संख्या - a number भवेत् - shall be उभयोः - in both पदयोः - words वा - or पदाग्रे - in the first word वा - or सहः - the word *Saha* भवेत् - shall be पूर्वपदे - in the first word च - Also सा - that *Bahuvreehi* is दिगन्तराळव्यतिहारलक्ष्मा - named *Digantaraala-lakshana-Bahuvreehi* and *Vyathara-lakshana-Bahuvreehi*.

SUMMARY : This stanza classifies *Bahuvreehi* into seven types. They are :

1. *Dvipada Bahuvreehi* : formed with two components.
2. *Bahupada Bahuvreehi* : formed with more than two.
3. *Sankhyobhaya-pada-Bahuvreehi* : formed with two numeric terms.
4. *Sankhyottara-pada-Bahuvreehi* : formed with a numeric term as the second component.
5. *Saha-poorvapada-Bahuvreehi* : formed with the word *Saha* as the first component.
6. *Digantaraala-lakshana-Bahuvreehi* : formed with terms of directions in both components.
7. *Vyathara-lakshana-Bahuvreehi* : formed with some means of work in both components.

द्विपदबहुव्रीहिसमासः

(*DVIPADA-BAHUVREEHI SAMASA*)

श्लो ॥ प्राप्ताग्निमेवमिषुमुद्धरथानशाश्रवां

स्तूणीरमुद्धृतशरं च वहन् जवेन ।

रुद्रोपि वीरपुरुषास्स पुरो बिभेद

देवैश्च दत्तपशुरेव महाबलस्सन् ॥

26

टीका - सन् - Being महाबलः - the God of the greatest strength सः - that रुद्रः - Siva एव - himself दत्तपशुः - to him a beast was given देवैः - by gods बिभेद - destroyed पुरः - the cities वीरपुरुषाः - having valiant men in them जवेन - with rapidity वहन् - carrying इषुम् - a bow प्राप्ताग्निम् - which fire possessed च - and अश्व - later तूणीरम् - a quiver उद्धृतशरम् - from which arrows were taken out अपि - and also वहन् - driving अश्वान् - the horses ऊद्धरथान् - which drew his chariot एवम् - like this.

SUMMARY : Being the God of the greatest strength, Lord Siva was prayed to by all other gods who made to him an offering of a beast. At their prayer, Siva himself held a bow possessed by Fire-god, drove his chariot to *Tripuras* (three cities of demons), took out his arrows and destroyed the cities with ease.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

प्राप्तः अग्निः यम् सः - प्राप्ताग्निः - The thing which fire neared

ऊढो रथो यैस्ते	ऊढरथः - Those <i>by</i> which a chariot was drawn.
दत्तः पशुः यस्मै सः	दत्तपशुः - The one <i>to</i> whom a beast was given.
उद्धृताः शराः यस्मात् सः	उद्धृतशरः The thing <i>from</i> which arrows were taken out.
महद् बलं यस्य सः	महाबलः - The one <i>whose</i> is the greatest strength.
वीराः पुरुषाः यासु ताः	वीरपुरुषाः - The cities <i>in</i> which exist valiant men.

बहुपदबहुव्रीहिसमासः

(BAHUPADA-BAHUVREHI SAMASA)

श्लो ॥ नीलोज्ज्वलवपुः पातु श्रीमत्पीताम्बरो हरिः ।

यस्य प्रसादात्कुब्जाभूदिव्यसुन्दरविग्रहा ॥ 27

टीका - हरिः - Lord Sri Krishna नीलोज्ज्वलवपुः - having dark and resplendent body श्रीमत् पीताम्बरः - dressed in rich and yellow clothes पातु - may save (us) प्रसादात् - by the grace यस्य - of whom कुब्जा - a hunchback अभूत् - became दिव्यसुन्दर-विग्रहा - a woman of divine and beautiful appearance.

SUMMARY : May Lord Sri Krishna of dark and effulgent body, clad in rich silk save us. Even an ugly hunchback woman turned a divine beauty by His grace.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

नीलम् उज्ज्वलं च वपुः यस्य सः - नीलोज्ज्वलवपुः	नीलम् उज्ज्वलं च वपुः यस्य सः - नीलोज्ज्वलवपुः
The one <i>having</i> dark and beautiful body.	The one <i>having</i> dark and beautiful body.
श्रीमत् पीतं च अम्बरं यस्य सः - श्रीमत्पीताम्बरः	श्रीमत् पीतं च अम्बरं यस्य सः - श्रीमत्पीताम्बरः
The one <i>having</i> a rich and yellow clothing.	The one <i>having</i> a rich and yellow clothing.
दिव्यः सुन्दरश्च विग्रहः यस्याः सा - दिव्यसुन्दरविग्रहा	दिव्यः सुन्दरश्च विग्रहः यस्याः सा - दिव्यसुन्दरविग्रहा
The woman <i>having</i> a divine and beautiful appearance.	The woman <i>having</i> a divine and beautiful appearance.

सङ्ख्योभयपदबहुव्रीहिसमासः

(SANKHYOBHAYA-PADA-BAHUVREHI SAMASA)

श्लो ॥ काननेऽस्मिन्नहो राजन् द्वित्रैरायासिता जनैः ।

लभ्यन्ते पञ्चषा नागा इत्यूर्ध्वलिनः प्रभुम् ॥

28

टीका - बलिनः - Stalwarts ऊचुः - told प्रभुम् - the king इति - like this अहो राजन् - O King ! पञ्चषाः - five or six नागाः - elephants लभ्यन्ते - are found अस्मिन् - in this कानने - forest आयासिताः - being troubled द्वित्रैः - by two or three जनैः - people.

SUMMARY : Stalwarts told the king, "Your Majesty! Five or six elephants can be captured in this forest, that too after having a tough time in the hands of 2 or 3 elephant-trappers.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

द्वौ वा त्रयो वा	- द्वित्राः	- Two or three
त्रयो वा चत्वारो वा	- त्रिचतुराः	- Three or four
पञ्च वा षड् वा	- पञ्चषाः	- Five or six

सङ्ख्योत्तरपदबहुव्रीहिसमासः

(SANKHYOTTARA-PADA-BAHUVREEHI SAMASA)

श्लो ॥ ब्रह्माणः कति वा रुद्रा वदन्तिमिति सङ्ख्यया ।
कुशलस्त्वेकया युक्त्या वदेदुपदशा इति ॥ 29

टीका - एकया - With a युक्त्या - clever सङ्ख्यया - number कुशलः - a wise man वदेत् - should answer इति - saying उपदशाः - nearly ten वदन्तम् - to the one who asks इति -that कति - howmany are ब्रह्माणः - Brahmas ? वा - or कति - howmany are रुद्राः - Rudras ?

SUMMARY : A wise man should answer “Nearly ten ” in one single clever expression to the one who asks him about the number of Brahmas and Rudras (because Brahmas are nine and Rudras, eleven).

उदाहरणानि (EXAMPLES)

दशानां समीपे ये सन्ति ते - उपदशाः - Nearly ten.

Well on this, one can also model structures such as उपविंशः

उपत्रिंशः उपशताः - उपसहस्राः - उपयुताः - उपलक्षाः etc.

सहपूर्वपदबहुव्रीहिसमासः

(SAHA-POORVAPADA-BAHUVREEHI SAMASA)

श्लो ॥ सकळास्सहसन्तानास्सकला अपि बाड्बाः ।
प्रोचुः स्वस्ति महीपाय सहपुत्राय सन्ततम् ॥

30

टीका - सकलाः - All बाड्बाः - the Brahmins सकळाः - who were skilful in arts अपि - and सहसन्तानाः - accompanied by children सन्ततम् - always प्रोचुः - said स्वस्ति - Swasti महीपाय - to the king सहपुत्राय - accompanied by sons.

SUMMARY : All the educated Brahmins, along with their sons, always used to bless the king who was accompanied by his sons.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

कळाभिः सह वर्तन्त इति - सकळाः - Those with arts सन्तानैः सह वर्तन्त इति - सहसन्तानाः - Those with children पुत्रेण सह वर्तत इति - सहपुत्रः - The one with a son.

दिगन्तराळलक्षणबहुव्रीहिसमासः

(DIGANTARALAKSHANA-BAHUVREEHI SAMASA)

श्लो ॥ विद्युदुत्तरपूर्वायाममोघो मारुतोऽथ वा ।
यदि दक्षिणपूर्वायां वृष्टिर्नैव भवेत्तदा ॥ 31

टीका - यदि - If विद्युत् - lightning is उत्तरपूर्वार्धम् - in the Northeast अथवा - or अमोघः - strong मारुतः - wind is दक्षिणपूर्वार्धम् - in the Southeast तदा - then वृष्टिः - rain न भवेत् - will not occur एव - at all.

SUMMARY : It would not rain at all if there is lightning in the Northeast or a strong wind in the Southeast.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

उत्तरस्याश्च पूर्वस्याश्च दिशोः यद् अन्तरालं सा - उत्तरपूर्वा
The corner between the North and the East.

दक्षिणस्याश्च पूर्वस्याश्च दिशोः यद् अन्तरालं सा - दक्षिणपूर्वा
The corner between the South and the East.

व्यतिहारलक्षणबहुव्रीहिसमासः

(*VYATIHARA - LAKSHANA BAHUVREEHI SAMASA*)

श्लो ॥ बाहुबाहवि केषाञ्चिन्मुष्टीमुष्ट्याद्धुतं तथा ।

केशाकेश्यभवद्बुद्धं वानराणां च रक्षसाम् ॥

32

टीका - अद्भुतम् - A marvellous युद्धम् - fighting अभवत् - happened केषाञ्चित् - between some वानराणाम् च रक्षसाम् - of the monkeys and demons बाहुबाहवि - with one another's arms तथा - Similarly मुष्टीमुष्टि - with one another's fists केषाञ्चित् - among some तथा-Similarly केषाकेशि-with one another's hair केषाञ्चित् - among some

SUMMARY : A fantastic battle was fought between apes and demons, with some of them wrestling, some others boxing and some gripping the enemies' hair.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

बाहुभिर्बाहुभिश्च गृहीत्वा इदं युद्धम् प्रवृत्तम् - बाहुबाहवि
A battle fought, grappling with each other's arms.

मुष्टिभिर्मुष्टिभिश्च प्रहृत्य इदं युद्धम् प्रवृत्तम् - मुष्टीमुष्टि
A battle fought, punching each other with fists.

केशेषु केशेषु च गृहीत्वा इदं युद्धम् प्रवृत्तम् - केषाकेशि
A battle fought, gripping each other's hair.

अथ अव्ययीभावसमासनिरूपणम्

(*DESCRIPTION OF AVYAYEE - BHAAVA SAMASA*)

श्लो ॥

यस्याऽभवत्पूर्वपदेऽव्ययस्य

नाम्नो विधानाद् द्विविधं च लक्षम् ।

पूर्वः पदार्थोऽपि च यत्र मुख्य

स्तमव्ययीभावमुदाहरामः ॥

33

टीका - उदाहरणम् - We mention तम् - that *Samasa* अव्ययीभावम् - as *Avyayee-bhava Samasa* यस्य - for which लक्षम् - the principle is द्विविधम् - twofold विधानात् - by way of the placement अव्ययस्य - of the adverb च - and नाम्नः - the noun

even पूर्वःपदार्थः - the meaning of the first component is मुख्यः - important.

SUMMARY : *Aavyayee-bhava Samasas* is of two types, one of which has an adverb as first component and is known as *Aavyaya-poorva-pada-aavyayee-bhava-samasa*. The second has a noun as the first component and is known as *Naama-poorva-pada-aavyayee-bhava-samasa*. The first component is as vital as the second to determine the meaning in both the types.

अव्ययपूर्वपदाव्ययीभावसमासः

(*AVYAYA-POORVAPADA-AVYAYEE-BHAAVA SAMASASA*)

इतो ॥ भो राजन् प्रत्यहम् भूयाद्यश्राक्यधिवाडवम् ।

भक्तिस्तयास्तु सम्भद्रं निष्पापमुपलोचनम् ॥ 34

टीका - भोः राजन् - O King ! प्रत्यहम् - Every day भक्तिः - devotion or piety भूयात् - should be यशशक्ति - to one's best अधिवाडवम् - towards Brahmins तया - Because of that सम्भद्रम् - plenty of favourable things च - and निष्पापम् - disappearance of sin अस्तु - may happen उपलोचनम् - in sight.

SUMMARY : Your Majesty ! Plenty of favourable things happen and sins disappear, even as one looks on, if one shows devotion to Brahmins to the best of one's ability every day.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

अहन्यहनि	- प्रत्यहम्	- Every day
शाक्तिमनतिक्रम्य	- यशशक्ति	- Not exceeding one's capacity
वाडवेषु अधिकृत्य	- अधिवाडवम्	- Towards Brahmins
भद्राणां समृद्धिः	- सम्भद्रम्	- Abundance of favourable things
पापनाशभावः	- निष्पापम्	- Absence of sins
लोचनयोस्समीपे	- उपलोचनम्	- Near one's eyes.

नामपूर्वपदाव्ययीभावसमासः

(*NAAMA-POORVAPADA-AVYAYEE-BHAAVA SAMASASA*)

इतो ॥ स्वस्यापि भोजने यस्य सूपप्रति न युज्यते ।

शाकप्रति वान्येभ्यः कथं दास्यति स प्रभुः ॥ 35

टीका - कथम् - How सः - that प्रभुः - king अपि - even स्वस्य भोजने - in the own meal यस्य - of whom सूपप्रति - a little grams वा - or शाकप्रति - a little curry न युज्यते - is not mixed दास्यति - will give अन्येभ्यः - to others ?

SUMMARY : What can a king donate to others if he himself eats a meal devoid of a little grams or curry ?

उदाहरणानि (EXAMPLES)

सूपस्य लेशः - सूपप्रति - A little of grams

शाकस्य लेशः - शाकप्रति - A little of curry

अथ द्वन्द्वसमासनिरूपणम्
(DESCRIPTION OF DWANDWA SAMASA)

इत्तो ॥ अस्मिन् समासे प्राधान्यमुभयोः स्यात्पदार्थयोः ।

सहि द्वन्द्वश्चतुर्था स्याद्बुधैरिति विनिश्चितः

36

टीका - प्राधान्यम् - Importance स्यात् - shall be उभयोः पदार्थयोः
- to the meaning of both components अस्मिन्-in this (*Dwandwa*) समासे - *Samaasa* विनिश्चितः - It was decided बुधैः - by scholars इति - that सः - such द्वन्द्वः- *Dwandwa Samasa* स्यात् - shall be चतुर्था - fourfold हि - indeed.

SUMMARY : Both the compounding words have equal importance in *Dwandwa Samasa*. According to scholars, it has four variants.

इत्तो ॥ इतरेतरयोगख्यस्समाहाराद्वयस्तथा ।

द्वाभ्याम् पदाभ्याम् बहुभिरुभौ चेति चतुर्विधः ॥

37

टीका - इतरेतरयोगाख्यः - The compound named *Itaretara-yoga-dwandwa* तथा - similarly समाहाराद्वयः - the compound named *Samaahara-dwandwa* च - and उभौ - both are चतुर्विधः - fourfold द्वाभ्याम् - with two पदाभ्याम् - words च - and बहुभिः - with many पदाभ्याम् - words इति - like this.

SUMMARY : *Dwandwa Samasa* has a couple of principal variants, of each of which is again twofold, being formed with a combination of two components or that of many components, thus bringing the total number of variants to four.

They are known by the following names in Sanskrit.

- 1) द्विपदेतरेतरयोगद्वन्द्वसमासः
- 2) बहुपदेतरेतरयोगद्वन्द्वसमासः
- 3) द्विपदसमाहारद्वन्द्वसमासः
- 4) बहुपदसमाहारद्वन्द्वसमासः

द्विपदेतरेतरयोगद्वन्द्वसमासः

(DVIPEDETARETARA-YOGA-DWANDWA SAMASA)

इत्तो ॥ ययोर्बलेन नमितौ निहतौ कंसरावणौ ।

सूर्याचन्द्रमसोर्वश्यौ रामकृष्णावहम् भजे ॥ 38

टीका - अहम् - I भजे - worship रामकृष्णौ - Sri Raama and Sri Krishna वश्यौ - who were the descendants सूर्याचन्द्रमसोः - of the Sun-god and the Moon-god बलेन - with the strength ययोः - of whom कंसरावणौ - Raavana and Kamsa नमितौ - were subdued च - and निहतौ - killed.

SUMMARY : I worship Lord Sri Raama and Lord Sri Krishna who were born in the lineage of the Sun and Moon respectively and whose might killed the demons, Raavana and Kamsa.

Explanation : चार्थे द्वन्द्वः - When two nouns governed by the same verb in a sentence are joined as a single word, they are joined in the sense of "and" This variant of *Dwandwa* seeks to combine two gods, persons, animals, or objects belonging to different genders, numbers and times. But they must be

governed by the same verb in the sentence.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

कंसश्च रावणश्च	- कंसरावणौ	- Raavana and Kamsa
सूर्यश्च चन्द्रमाश्च	- सूर्याचन्द्रमसौ	- The Sun and Moon
रामश्च कृष्णश्च	- रामकृष्णौ	- Sri Raama and Sri Krishna.

बहुपदेतरेतरयोगद्वन्द्वसमासः

(BAHUPADETARETARA-YOGA-DVANDWA SAMASA)

श्रुतो ॥ वापीकूपतटाकानाम् महतां स्थापनादपि ।

धर्मार्थकाममोक्षाख्यास्सिद्ध्यन्ते नात्र संशयः ॥

39

टीका - धर्म - Virtusosity अर्थ - worldly success काम - fulfilment of desires अपि - and also मोक्षाख्याः - salvation सिद्ध्यन्ते - are achieved स्थापनात् - through the establishment महताम् - of great वापीकूपतटाकानाम् - reservoirs, wells and tanks न - No संशयः - doubt अत्र - here.

SUMMARY : Man can achieve the four goals of human life, namely, virtusosity, worldly success, fulfilment of desires and salvation by way of constructing large reservoirs, wells and tanks for public utility. There is no doubt in it.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

वापी च कूपश्च तटाकश्च - वापीकूपतटाकाः

Reservoirs, wells and tanks.

धर्मश्च अर्थश्च कामश्च मोक्षश्च - धर्मार्थकाममोक्षाः

Virtusosity, worldly success, fulfilment of desires and salvation.

घटश्च पटश्च कुड्यं च - घटपटकुड्यानि

A pot, a cloth and a wall.

Note : The number of द्विपदेतरेतरयोगद्वन्द्वसमासः depends on the number of the individual components. Similarly, the gender of बहुपदेतरेतरयोगद्वन्द्वसमासः depends on that of the last component.

द्विपदसमाहारद्वन्द्वसमासः

(DVIPIADA-SAMAAHARA DVANDWA SAMASA)

श्रुतो ॥ शीतोष्णं सुखदुःखं वा सहन् यो वर्तते सदा ।

नियम्य वाक्त्वचं सम्यक्सहि योगीति कथ्यते ॥

40

टीका - हि - In deed सः - he कथ्यते - is described इति - as योगी - the Yogin यः - who सदा - always वर्तते - conducts himself सहन् - enduring शीतोष्णम् - the dualities of cold and heat वा - or सुखदुःखम् - the dualities of pleasure and pain नियम्य - after controlling वाक् त्वचम् - speech and skin सम्यक् - well.

SUMMARY : The man who always endures the dualities of both heat and cold or pleasure and pain and exercises restraint over his speech and skin is called the real Yogin (ascetic).

उदाहरणानि (EXAMPLES)

शीतं च उष्णं च तयोः समाहारः - शीतोष्णम्
A conjunction of heat and cold.

सुखं च दुःखं च तयोः समाहारः - सुखदुःखम्
A conjunction of pleasure and pain.

वाक् च त्वक् च तयोः समाहारः - वाक्त्वचम्
A conjunction of speech and skin.

बहुपदसमाहारद्वन्द्वसमासः

(BAHUPADA-SAMAAHARA DWANDWA SAMASA)

श्लो ॥ ढकामृदङ्गपटहं यस्य दध्वान मन्दिरे ।

अश्वहस्तिरथं यस्य भाविकं तस्य भूभृतः ॥ 41

टीका - भाविकम् - Welfare तस्य - to that भूभृतः - king मन्दिरे
- in the house यस्य - of whom ढकामृदङ्गपटहम् - a collection
of various drums दध्वान - sounded च - and यस्य - to whom
अश्वहस्तिरथम् - horses, elephants and chariots are.

SUMMARY : May welfare be unto the king who has a number of horses, elephants and chariots and in whose palace various drums always sound.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

ढका च मृदङ्गश्च पटहश्च तेषां समाहारः - ढकामृदङ्गपटहम्

A collection of various drums.

अश्ववाश्च हस्तिनश्च रथाश्च तेषां समाहारः - अश्वहस्तिरथम्
A collection of horses, elephants and chariots.

पाणिश्च पादश्च ग्रीवा च तेषां समाहारः - पाणिपादग्रीवम्
The total of hands, legs and throat.

अथ अलुक्समासः

(ALUK SAMASA)

श्लो ॥ कण्ठेकालं स्मरन्नेव जनुषान्धो हृदि स्पृशन् ।

वाचोयुक्तिं वदन् जीवत्यन्तिकादागतम् प्रति ॥

42

टीका - जनुषान्धः - A man born blind जीवति - lives स्मरन् -
meditating on कण्ठेकालम् - Lord Siva who has black on his
neck च - and वदन् - speaking हृदिस्पृशन् - heart-tending
वाचोयुक्तिम् - eloquent speech अन्तिकादागतम् प्रति - to the one
who came near.

SUMMARY : A man born blind chants Lord Siva's name
and fervently begs the passers-by in heart-rending words.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

कण्ठे कालो यस्य सः - कण्ठेकालः The one having black on

His neck.

जमुषा अन्धः - जनुषान्धः Blind by birth

हृदि स्पर्शतीति - हृदिस्पर्क -	Touching on the heart
वाचः युक्तिः - वाचोयुक्तिः -	Accumulating words
अन्तिकात आगतः - अन्तिकादागतः -	The one who came near
पश्यतो हरतीति - पश्यतोहरः -	The one who steals some thing in full view of another.
वने चरतीति - वनेचरः -	The one roaming woods.

NOTE : Atuk Samasas retains the suffixes attached to the first component as they are.

गतिसमासः
(GATI SAMASA)

इत्तो ॥ साक्षात्कृत्य हरि सम्यगलंकृत्य पुरम् प्रभो ।

तिरस्कृत्य रिपून् पाहि पुरस्कृत्य दिवजान् भुवम्

43

टीका - प्रभो - O King ! पाहि - Protect भुवम् - the land साक्षात् कृत्य - after seeing face to face हरिम् - Lord Sri Maha Vishnu च - and तिरः कृत्य - after driving away रिपून् - the enemies च - and अलंकृत्य - after decorating पुरम् - the city सम्यक् - well च - and पुरःकृत्य - after honouring दिवजान् - Brahmins.

SUMMARY : Your Majesty ! Worship Lord Sri Maha Vishnu and see Him face to face, repulse the enemies, beautify the capital city, honour Brahmins and rule over the kingdom.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

साक्षात् कृत्वा - साक्षात्कृत्य - After seeing face to face
अलं कृत्वा - अलंकृत्य - After making some thing nice
तिरः कृत्वा - तिरस्कृत्य - After driving back
पुरः कृत्वा - पुरस्कृत्य - After putting in the front
ऊरी कृत्वा - ऊरीकृत्य - After saying OK.

नित्यसमासः
(NITYA SAMASA)

इत्तो ॥ कुम्भकारस्तनुवायो लोहकारक एव च ।

श्रेणयोऽपि संस्थाप्याः पार्श्वे ग्रामस्य यन्नतः ॥

44

टीका - कुम्भकारः - A potter तनुवायः - a weaver लोहकारकः - a blacksmith च - and अपि - also अन्ये - other श्रेणयः - trades are संस्थाप्याः - to be established एव - only पार्श्वे - by the side ग्रामस्य - of the village यन्नतः - with an effort.

SUMMARY : Professionals in different trades like potters, weavers and blacksmiths should effortfully be settled by the side of the village itself.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

कुम्भं करोतीति - कुम्भकारः - The one who makes pots
तनुं वयतीति - तनुवायः - The one who weaves threads
लोहं करोतीति - लोहकारः - The one who works on iron

असमर्थसमासः

(ASAMARTHA SAMASA)

श्रुतो ॥ शालातुरीयेण महात्मना हि

सर्वे समर्था विहितास्समासाः ।

तेषूपयुक्ता विहितास्तथाऽस

मर्थं तथा ज्ञापकसिद्धमुच्यः ॥

45

टीका - हि - In deed सर्वे - all समर्थाः - consistent समासाः - *Samasas* विहिताः - were formulated महात्मना- by the great soul शालातुरीयेण - Paanini तथा - In that manner उपयुक्ताः - the useful तेषु - among them विहिताः - were formulated तथा - Similarly उच्यः - we speak of असमर्थम् - the inconsistent *Samasa* ज्ञापकसिद्धम् - as accessible to memory.

SUMMARY: The formulae of all logically consistent compounds (*Samartha Samasas*) were in deed laid down by the great ancient grammarian Paanini. The most useful of them were so far explained in this. There is also another category called *Asamartha Samasas* (logically inconsistent compounds). Now, I am going to describe them to the best of my memory.

श्रुतो ॥ तनुमुद्धृत्यन् मर्त्यशिवभागवतो यदि ।

अरिषड्वर्गस्तस्य भयं नास्ति कदाचन ॥

46

टीका - यदि - If मर्त्यः - man is शिवभागवतः - Lord Siva's devotee उद्धृत्यन् - who smears ash तनुम् - on his body नास्ति कदाचन - there is never भयम् - fear तस्य - for him अरिषड्वर्गस्तः - from the six internal enemies.

SUMMARY: If man becomes Lord Siva's devotee and smears ash all over his body, he has no fear of the six internal enemies (lust, anger, infatuation, arrogance, greed and envy). He soars above them.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

भागवति भक्तः	-	भागवतः	- A devotee
शिवे भागवतः	-	शिवभागवतः	- Siva's devotee
षण्णां वर्गः	-	षड्वर्गः	- A band of six
अरीणां षड्वर्गः	-	अरिषड्वर्गः	- A band of six enemies.
सूर्यं न पश्यन्तीति	-	असूर्यमश्रयाः	- The women who don't face sunshine

श्रुतो ॥ प्रायिकमेषां कथितम् प्राधान्यं चातिमालादौ ।

दन्तोष्ठे द्वित्रादौ नैतत्सूपप्रत्यादौ ॥

47

टीका - प्राधान्यम् - Importance एषाम् - of these compounds कथितम् - was described प्रायिकम् - to be common अतिमालादौ - in compounds like *Atimalah* दन्तोष्ठे - *Dantoshtham* च - and द्वित्रादौ - in compounds like *Dwitrani* एतत् - This is न -

not सूत्रप्रत्यादौ - in the compounds like *Soopapraati*.

SUMMARY: The same components which assume importance in deciding the meaning of the *Samasas* in the compounds like *Atimalah*, *Dantoshtam*, *Dwitrani* do in these *Asamartha Samasas* too. This is unlike the important components in the *Samasas* like *Soopapraati*.

अथ वृत्तयः
(DERIVATIVES)

श्लो ॥ कृत्तद्धितसनाद्यन्तधातुभ्यश्चैकशेषतः ।

समासादपि विद्वद्भिः कथिताः पञ्चवृत्तयः ॥

48

टीका - पञ्चवृत्तयः - Seven types of derivatives कथितोः - were described by विद्वद्भिः - scholars कृत् तद्धित सनाद्यन्त धातुभ्यः - by the names of *Krut*, *Taddhita*, *Sanadyanta* च - and एकशेषतः - *Ekasresha* अपि - and also समासात् - *Samasas*.

SUMMARY: Sanskrit scholars defined seven types of derivatives (*Uttitis*), namely *Krut*, *Taddhita*, *Sanadyanta*, *Ekasresha* and *Samasas*.

कृद्धितः

(THE KRUT DERIVATIVES)

श्लो ॥ भक्तानामपि मर्त्यानाममराणामथापि वा । 49
सम्पादयति या ज्ञानं तां वाचं प्रणमाम्यहम् ॥

टीका - अहम् - I प्रणमामि - bow down ताम् - to that वाचम् - Saraswati या - who सम्पादयति - grants ज्ञानम् - knowledge भक्तानाम् - to devotees अपि - and मर्त्यानाम् - to human beings अथवा - or अमराणाम् - gods.

SUMMARY: I bow down to Saraswati, the Goddess of knowledge, Who confers it upon all gods and humans as well as Her devotees.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

भजन्त इति भक्ताः	-Those who worship God
म्रियन्त इति मर्त्याः	-Those who die
न म्रियन्त इति अमराः	-Those who do not die
ज्ञायते अनेनेति ज्ञानम्	-That by which it can be known
उच्यत इति वाक्	-That which is pronounced.

तद्धितवृत्तिः

(THE TADDHITA DERIVATIVES)

श्लो ॥ मानुषानादितेयान् वा पीडयन्तो भुवि स्थिताः ।
ये दैतेयांस्तान्निहन्तुं जातो दाशरथिः स्वयम् ॥

50

टीका - दाशरथिः - Dasaratha's son स्वयम् - Himself जातः - was born निहन्तुम् - to kill तान् - those दैतेयान् - demons ये - who स्थिताः - remained भुवि - on the Earth पीडयन्तः - harassing मानुषान् - human beings वा - or आदितेयान् - gods.

SUMMARY: Lord Sri Maha Vishnu Himself was incarnated as King Dasaratha's son to exterminate the demons who were tormenting both humans and gods.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

मनोरपत्यानि पुमांसः- मानुषाः -Manu's male children
 अदिदेरपत्यानि पुमांसः- आदिदेयाः-Aditi's male progeny
 दितेरपत्यानि पुमांसः- दैतेयाः -Diti's male offspring
 दशरथस्य अपत्यम् पुमान्-दाशरथिः-Dasarath's male child
 पुलस्त्यस्य गोत्रापत्यम् पुमान्-पौलस्त्यः
 Pulastya's descendant

सनाद्यन्तधातुवृत्तिः

(THE SANADYANTA ROOT-DERIVATIVES)

श्रुतो ॥ यः पास्पर्धीति वा लोकान् देवैर्वैरायते सदा ।

राक्षसस्य विनाशाय तस्य पुत्रीयतु प्रभुः ॥

51

टीका - प्रभुः - His Majesty पुत्रीयतु - may desire a son विनाशाय
 - for the extermination तस्य - of that राक्षसस्य - demon यः -
 who पास्पर्धीति - challenges लोकान् - people वा-or सदा -
 always वैरायते - conflicts देवैः - with gods.

SUMMARY: His Majesty can aspire for a son in order to eliminate the demon who is in constant conflict with gods and challenges people.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

अतिशयेन स्पर्धते - पास्पर्धीति -Contentends in excess
 वैरमाचरति - वैरायते -Maintains enmity
 पुत्रमात्मन इच्छतु - पुत्रीयतु -May he want a son

एकशेषवृत्तिः

(THE EKASESHA DERIVATIVES)

श्रुतो ॥ सर्वेषामपि लोकानाम् पितरौ यौ सनातनौ ।
 विदितौ पालनाच्चित्ते तौ शिवौ सतत् भजे

52

टीका - सतत् - Always भजे - I worship चित्ते - in my mind
 तौ - that शिवौ - couple of Siva and Paarvati सनातनौ - the
 eternal पितरौ- parents सर्वेषाम् अपि- of all लोकानाम्- worlds
 यौ - who विदितौ - are well-known पालनात् - by their protection.

SUMMARY: I always worship in my mind the Primeval Couple and the Eternal Universal Parents, Lord Siva and Paarvati who are known for their protection of the world.

उदाहरणानि (EXAMPLES)

माता च पिता च - पितरौ - Both parents
 सनातनी च सनातनश्च - सनातनौ - Two eternal beings
 विदिता च विदितश्च - विदितौ - Two famous ones
 सा च स च - तौ - They (them) both
 शिवा च शिवश्च - शिवौ - The two Sivas

समासवृत्तिः
(THE COMPOUND DERIVATIVES)

श्लो ॥ समासवृत्तिस्सर्वेषु समासेन निरूपिता ।

पदार्थस्याभिधानं हि वृत्तिरित्यभिधीयते ॥

53

टीका - सर्वेषु - Among all समासवृत्तिः - the compound type of derivatives निरूपिता - was demonstrated समासेन - with compounds अभिधानम् - The name पदार्थस्य - of the meaning हि

itself अभिधीयते - is called इति - as वृत्तिः - *Vrutti*.

SUMMARY: Of all these *Vrutitis*, *Samaasa Vrutti* was demonstrated herein with examples. The very type to which the meaning of a derivative belongs is known as *Vrutti*.

उपसंहारः
(THE FINIS)

श्लो ॥ भो भो मात्सर्यमुत्सार्य वात्सल्यान्मत्कृतामिमाम् ।

पश्यन्तु विबुधास्सर्वे समासकुसुमावलिम् ॥

54

टीका - भो भो सर्वे - O All विबुधाः - scholars ! भवन्तः - You पश्यन्तु - may see वात्सल्यात् - with affection इमाम् - this समासकुसुमावलिम् - book called *Samaasa Kusumavali* मत्कृतम् - which was made by me उत्सार्य - having given up मात्सर्यम् - envy.

SUMMARY: O Scholars ! Kindly abandon your envy and affectionately have a glance at my work, *Samaasa Kusumavali*. (Because बोद्धारो मतस्यगताः :)

श्लो ॥ श्रीमध्यमन्दिरकुलाम्बुधिपूर्णचन्द्र

श्रीसर्वमङ्गलमनीषिकृता सलीलम् ।

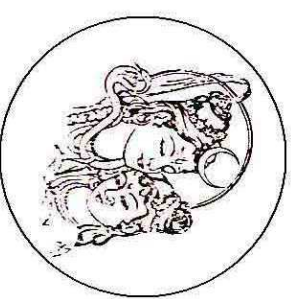
एषा समासकुसुमावलिराब्जतारं

जीयात् कृपानिधिसदाशिवसम्प्रसादात् ॥

55

टीका - श्रीमध्यमन्दिरकुलाम्बुधिपूर्णचन्द्रश्रीसर्वमङ्गलमनीषिकृता - Being done by a scholar called Sri Sarvamangala who is like the full Moon that arose out of an ocean called the Nadiminti family सलीलम् - with ease एषा - this book समासकुसुमावलिः - *Samaasa Kusumavali* (meaning- A garland of the flowers of *Samaasas*) जीयात् - should succeed आब्जतारम् - as long as the Moon and stars exist कृपानिधिसदाशिवसम्प्रसादात् - by the grace of Lord Siva who is the treasure of mercy.

SUMMARY: May this book, titled *Samaasa Kusumavali* written by Sri Sarvamangala Pandita, last for ever by the grace of Lord Siva.

अकारादिश्लोकानुक्रमणिक्का

श्लोकः	पृष्ठसङ्ख्या	श्लोकः	पृष्ठसङ्ख्या
अज्ञानात्पमप्राप्ति	14	ब्रह्मणः कति वा रुद्राः	32
अधिकं राजपुरुषः	11	भक्तानामपि मर्त्यानाम्	48
अमृतं योऽपिबद्धैत्यः	06	भूनायकं वा धननायकं वा	04
अस्मिन् समसे	38	भो भो मात्सर्यमुत्सार्य	52
इतरेतरयोगाख्यः	38	भो राजन् प्रत्यहम्	36
उद्दीक्ष्य यस्य मातङ्गान्	19	मनीषासलितैर्दुःकि-	23
कण्ठेकालं स्मरन्नेव	43	मानुषानादितेयान्वा	49
कर्वाभिस्ससत्विधः स्याद्	16	मासावरस्त्वं खलु मासपूर्वः	7,8
कानेनेऽस्मिन्नहो राजन्	31	यः पाप्मर्षीति वा लोकान्	50
कुम्भकारस्तनुवायो	45	ययोर्बलेन नमिती	39
कृत्तद्धितसनाद्यन्त-	48	यस्याऽभवत्पूर्वपदे	35
कौमुदीविशदा भाति	21	युद्धेषु विबुधास्सर्वे	26
गृही भूतबलिं दत्ते	09	रामोऽयम् पुरुषव्याघ्रः	20
हृक्काण्डदङ्गमटहम्	42	वापीकूपतटाकानाम्	40
तत्पुरुषोऽष्टविधोऽभूत्	05	विहृदुत्तरपूर्वायाम्	33
तनुमुद्धूळ्यन् मर्त्यो	46	विशेषणम् पूर्वपदे	16
तमालवृक्षैः परितः	22	शालातुरीयेण महारम्भा हि	46
दुःखालीतो भवत्येव	07	शीतोष्णं सुखदुःखं वा	41
द्राभ्याम् पदाभ्याम्	27	श्रीमत्प्राणिनिसूत्राणि	05
नीलोज्ज्वलवपुः पातु	30	श्रीमध्वमन्दिरकुलाम्युधि-	53
पञ्चवट्या समं क्षेत्रं	25	सकलास्सहस्रान्नागाः	33
पुंसां स्नातानुलिप्तानाम्	19	सर्वैकवद्भाव्यनेक-	24
पूर्वं चोरभयम् प्राप्य	10	समासवृत्तिस्सर्वेषु	52
प्राप्ताग्निमेवमिधुमृदुरश्वान्	29	सप्तभिपराख्याभिर्वा	27
प्रायिकमेवां कथितम्	47	सर्वेषामपि लोकानाम्	51
प्राश्याऽन्नमीश्वराधीनम्	13	स्वस्याऽपि भोजने यस्य	37
वाह्व्यहवि केवाञ्चित्	34	साक्षात्कृत्य हरिं सम्यक्	44